

SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁSOK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

Szabó András

A BÜNTETŐJOGI HAGYOMÁNY IDŐSZERŰSÉGE

Terintetes Nagy 97
 leendő székelybirtokosok 32. Ba egy székely
 székelybirtokosok választott tag, a székelybirtokosok kivétel
 székelybirtokosok tartozó dolgozat felolvasásával,
 keményes megnevezés székelybirtokosok kivétel
 legkezebb egy év alatt székelybirtokosok kivétel
 székelybirtokosok kivétel.

mint övére szavára
következzen ügyekre figyelmesen
szükség esetén.
Indítványba hozatik tehát, hogy egyelőre az
1861. igt. választott szeráfoglalás által meg nem
lett ^{rendes} magor neve a névanyagból kitöröltessenek, az 1861-
és 62-ig választottak a habályokra emlírtessenek, jö-
vőre pedig a titolnoki hivatal oda utasítottakat,
evidenciában kárta's végett az újban választottakat,
míg szeráf nem foglaltak, a sorozatba fel ne vegye.

853
65
Rigmont

1. Baller's Moir
 2. Lacy
 3. Hollan Emige

853
1865

13 Kemény Ligmont
Kontinua László
Jóshörner
r. tag Jolly Frank r. tag
Gengyestóczy

Szabó András

A BÜNTETŐJOGI HAGYOMÁNY IDŐSZERŰSÉGE

SZÉKFOGLALÓK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÁN

A 2004. május 3-án megválasztott
akadémikusok székfoglalói

Szabó András

A BÜNTETŐJOGI HAGYOMÁNY IDŐSZERŰSÉGE

Magyar Tudományos Akadémia • 2014

Az előadás elhangzott 2005. április 20-án

Sorozatszerkesztő: Bertók Krisztina

Olvasószerkesztő: Laczkó Krisztina

Borító és tipográfia: Auri Grafika

ISSN 1419-8959

ISBN 978-963-508-780-8

© Szabó András

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Kiadásért felel: Lovász László, az MTA elnöke
Felelős szerkesztő: Kindert Judit
Nyomdai munkálatok: Kódex Könyvgyártó Kft.

A rendszerváltozás óta a kormányokat és a törvényhozást igen-igen próbára tette a büntetőjogi törvényalkotás. Nincs könnyű dolga sem a kormányoknak, sem a parlamentnek. Ennek illusztrálására elég legyen annyit mondanunk, hogy a valamikori büntetőeljárási törvényt módosító új törvény érvényes ugyan, de nem hatályos még, és ebben az állapotában máris elkészült egy új, módosító törvénytervezet. Nehéz a kodifikációs munkában egyidejűleg megfelelni a bűnözés kihívásainak, az Európai Unió elvárásainak, a magyar büntetőjogi tradíció és büntetőtörvénykezés kívánalmainak. Mindehhez hozzáteszem, hogy a rendszerváltozás óta a magyar Alkotmánybíróság számos büntetőjogi tárgyú határozatot hozott, amelyekre mind a kodifikátoroknak, mind az Országgyűlésnek figyelemmel kell lennie. Ezekre a határozatokra tekintettel ugyanis nem látszik elegendőnek a jogállam megváltónak hitt eszméjére hivatkozni a döntések indoklásában, hanem meg kell felelni a magyar alkotmány egész normatív rendszerének. Vagyis a magyar büntetőjognak alkotmányos büntetőjognak kell lennie.

Van-e olyan eszmei alap, amely lehetővé teszi a kodifikációs munka koherenciáját? A magam részéről úgy látom, hogy van ilyen eszmei alap. Az európai büntetőjog eszmei alapjainak megfogalmazásában szinte uralkodónak mondható, a freiburgi Összehasonlító Büntetőjogi Intézet igazgatója ezt az alapot a felvilágosodás korának büntetőjogi eszmevilágában határozta meg. Én ebben nemcsak hiszek, hanem munkásságomban mindig is ezen az alapon dolgoztam. Különösen az *Igazságosan vagy okosan* című monográfiámban, illetve alkotmánybíróként. Ez látható *Az én alkotmánybírósgó*m címen összefoglalt határozatgyűjteményemben is.

Legutóbb *Recepció és kreativitás a büntetőjogban* című tanulmányomban ke-
restem és találtam meg a felvilágosodás korának büntetőjogi tárgyiasulását a
Deák által alkotott 1943-as javaslatokban. Előadásomban most ennek tanulsá-
gait foglalom össze.

1. Felfogásom szerint a büntetőjog az adott kor kultúrájának terméke.
Ezen belül különösen az adott kor uralkodónak tekinthető emberké-
pe, a társadalomképe a meghatározó. Igen ám, de számolnunk kell a
jog jogi természetével és a jogi szabályozás sajátosságaival. Így tehát
nem várhatjuk el a jogtól, hogy a kor kulturálisnak mondott esz-
méit elméleti tételként deklarálja. Az eszmék a büntetőjogi elméle-
tekben fogalmazódnak meg. Ezek az eszmék megelőzik a tényleges
jogi szabályozást, és a kodifikációkban sűrűsödnek. Ezek a szabá-
lyozási koncepciók lényegében kriminálpolitikai elképzelések, majd
a törvényhozási viták során éppen ekként vitatják őket, hogy aztán
törvény formájában lépjenek hatályba, váljanak érvényes és kötelező
szabállyá.

A kor kultúrájának eszméi a büntetőjogban hivatalos eszmévé tárgyiasul-
nak. Az pedig, hogy a versengő eszmék közül mi válik hivatalos szabálysze-
mévé, az adott kor állami-politikai rendszerétől függ. A kor kultúrájától való
függés mellett a büntetőjog tehát függ az alkotmányos közjogi viszonyoktól.
Kettős értelemben is. Egyrészt szabályai nem mondhatnak ellent a közjogi
alkotmányos szabályoknak, másrészt a külön erre a célra rendelt büntető-
és bírósági szervezet működése révén válnak élő, működő szabályrendszerre.
A jogalkalmazás szabályértelmezése ugyancsak az eszmék „tünetkezési terepe”.
A jogalkalmazás, a jurisprudencia egysége érdekében ugyancsak működésbe
lép a büntetőjogi kultúrának egy sajátos egysége: a büntetőjogi dogmatika, a
törvényértelmezés tudománya. A dogmatika a szabályok fogalmi magyarázatát

nyújtja, és ezt a szabályrendszer-koherencia érdekében teoretikus eszközökkel teszi. Ezért a dogmatika lényeges része a büntetőjog-elméletnek.

A büntetőjognak a kor kultúrájával való kapcsolatáról azt mondtam az imént, hogy itt az emberkép és a társadalomkép a legjelentősebb. Ezt közvetíti a büntetőjog felé a kriminológia, a kriminálpszichológia, valamint a kriminálbiológia. A biológiai ember és a társadalmi ember természetéről vallott filozófiai-antropológiai elképzelések alapvetően meghatározzák mind a bűncselekményről, mind a büntetésről és büntetőjogi felelősségről vallott eszméket.

Mint látható, a büntetőjogi eszmék története vagy fejlődése olyan témakör, amelynek anyagát több elkülöníthető tárgykörből meríthetjük. Jeleznem kell azt is, hogy a büntetőjogi kultúra és hagyomány már viszonylag régen kialakította a büntetőjogi szabályoknak egy olyan törzsállományát, amely szerkesztett, rendszerezett formában ma már a büntetőjog konstans eleme. Vizsgálatomat ott kezdem, ahol és amikor a büntetőjog formailag is és elvileg is elkülönült részévé vált a jogrendszernek. Ez az időszak a nagy francia forradalom időszaka.

Az eszmetörténetet a kontinensen nem lehet országos elkülönüléssel vizsgálni. Büntetőjogunk európaisága számomra éppen azt jelenti, hogy a nyugati polgáritársadalom-történelmi fejlődés peremvidékére szorultunk, és sorsunknak szinte állandó lépéskényszere a fejlődésben való felzárkózás. Ennek eszmeileg is pontosan megkülönböztethető időszaka a magyar reformkor.

2. A magyar büntetőjog sorsában és eszmei fejlődésében alapvető változást és fordulatot hozott az 1843-as Deák-féle büntetőjogi, eljárásjogi és büntetőügyi törvényjavaslat. Melyek ennek történelmi és eszmei előzményei? A nagy francia forradalom deklarálja és megvalósítja a rendi abszolutizmus felszámolását, a felvilágosodás liberális polgári jogelveinek bevezetését, megkezdí a polgári nemzetállam kiépítését.

Ennek hatására alakul ki nálunk a rendi nacionalizmus, amelynek legfőbb támasza a magyar nemesi vármegye rendszere.

Tekintettel arra, hogy véleményem szerint a büntetőjog szoros függésben van a közjogi-alkotmányjogi rendszerrel, erről bővebben kívánok szólni. Annál is inkább, mivel a politikai és állameszmék a közjogban és alkotmányjogban mutatkoznak meg. Ezen túlmenően a magyar jogi kultúrára különösen jellemző az alkotmányossági gondolattudat, illetve ennek tudatos vállalása.

A Habsburgokkal való politikai huzakodásban – mint arra Szekfű Gyula helyesen hivatkozik – minden politikai kérdés „közjogivá éleződött ki” (*Magyar történet* 4. kötet, 41). A rendi nacionalizmus „magyarságtartalmáról” megjegyezni kívánom Széchenyivel egyetértve, hogy „nagyobb elbizakodottság kevesebb ismerettel és érdemmel egyetlen nemzet karakterében sincs, mint a magyaréban”. Az alkotmányvédő konstitucionalizmus érdeméből és jelentőségéből ez semmit sem von le. Legfeljebb annyit, hogy a magyar intézmények „önfényét” dicsérve a magyar jogászgi génusz alkotásának tekint olyan jogintézményeket is, amelyek külföldi eredetéről tudomást sem véve „ősi magyar jognak” minősít.

Ferenc király uralkodása 1792-től (?) tart, és átöleli Széchenyi korszakát és a rendi nacionalizmus békésnek mondható időszakát. A király és a rendek kompromisszuma továbbra is fennáll. Ennek értelmében a lényeges alkotmányjogi kérdésekben az elmúlt dualisztikus küzdelmek megszűntek, és ezek helyébe állandóság lép a fontos kérdésekben. A király nem vonja kétségbe a nemzet alkotmányos jogait, és hatalmi politikájáról lemond bizonyos kérdésekben. Ilyen a koronázási hitlevél, az 1791–1792-es országgyűlés közjogi artikulusai, továbbá a nemesi földek adómentességéről és az insurrectio kiállításáról szóló törvények. A sarkalatos törvény nyugati fogalma ekkor már a magyar közjogi tankönyvekbe bekerült, ugyancsak magyarrá hasonult a társadalmi szerződéselmélet. Eszerint a kormány és a rendek között paktum van érvényben, amely

az ország jogainak megtartásáról kezeskedik principale pactum regiminis intézményeként. A rendi dualizmus esetlegességéből és változékonyságából így emelkedik ki a változhatatlan, „immutabile” magyar alkotmány. A hitlevél szerint „a király széke és az országnak alkotmánya örök bátorságba helyeztetik és a kötések változhatatlanokká tettettek”. Nem tudom megállni, hogy ne idézzem anyai ágon felmenőm *Erdélybani jogtudomány* című tankönyvéből zengzetes mondandóját a tárgyban: „Az erdélyi fejedelem és nép közti viszony alkotmányos. A fejedelem és nép közti jogviszony alkotmányosnak nevezetik akkor, a midőn a köztük fennálló egybekötetés nem az erő hatalma alá görbesztett kénytelenség szüleménye, hanem oly szerződés eredménye, melynek alapelve a jogok és köteleességek kölcsönössége, vagy is a melynél fogva a fejedelem jogokat nyer a nép irányában, de kijelölt köteleességek teljesítése alatt: a nép kijelölt köteleességek teljesítésére van kötelezve a fejedelem irányában, de meghatározott jogok gyakorlásának feltétele alatt” (*Erdélybani jogtudomány* 1831, 117).

Az „immutabile” magyar alkotmány csak a nemeseket foglalja magába. Ezt a rendi szűkkeblűséget mintegy korrigálja nemzeti nagyvonalúsága. A királlyal szemben szinte észrevétlenül veszi át azokat az igényeket, amelyek egy modern polgári konstitúció velejárói. A saját jogán státusukban szűk keblű privilegizáltak közjogi kérdésekben öntudatosan képviselik Magyarország összes „országalakosát”, és maguk mögé képzelik a „polgári társaságot”. Ez a társadalmat helyettesítő fogalom Dósa Elek művében következetesen „polgárzatként” nevezetik meg. Például: „A magyar polgárzat megalakításakor a főhatalom ünnepeles átruházás útján szállott a fejedelemre” (i. m. 117). Ugyanezt találjuk a közjogi nyelvezetben, amikor is az ősi magyar alkotmányt avita constitutióknak mondják, és a hagyományos, rendi kifejezést felváltja az „ősi polgári alkotmány” kifejezés. Így például 1807-ben büszkén jelentik ki: „Mi itten nemcsak a nemességnek képviselői, de az egész népnek védelmezői vagyunk.” A magyar alkotmány egy nemzet modern közjogi kifejeződése már akkor, amikor még mindig csak rendi kevesek tartoznak sáncai közé.

A konstitúció „a polgári társaságnak láncszeme, a jussok és végrehajtó hatalom talpköve, annak méltóságát sem a fejedelemnek, sem a népnek megcsontítani nem lehet” – mondja egy 1812-es országgyűlési felirat. Ez az állandósági igény valójában a 19. század alkotmányos államának igénye. Belső tartalmi változtatása a következő évtizedek feladata lesz. Ez az igény megalapozottnak tűnt, hiszen Ferenc császár megrémülve a francia forradalom eseményeitől és következményeitől, végképp lemondott a centralizálással összekapcsolt rendi különbségek megszüntetéséről, amelybe a kalapos király bicskája is beletört. Erre figyelmezteti a Martinovics-féle összeesküvés is.

A rendi nacionalizmus kebelében születik meg a magyar nemzeti művelődés gondolata. Csak utalok a művelődéstörténet eseményeire: a nyelvújításra, a nemzeti viseletre, a gondolati líra nemzeti sorskérdéseket feszegető eszméire, az irodalmi sajtóra, a nemzeti kaszinóra és klubokra, a nagy nemzeti vállalkozásokra (Akadémia, múzeum, löversenyzés és lótenyésztés, árvízvédelem és folyószabályozás), az ősiség és örökváltság körüli vitákra, a rendi kötöttségek feszegetésére. Mindez az ideák párbeszédét, a nyilvános vitát és egy sor reformjavaslat, reformgondolat közgondolkodásba való bevitelét jelentette. A magam részéről a politikai közélet fontos fejleményének tekintem a vármegyék eddig külön-külön vitatott sérelmeinek, a gravameneknek az egymás közti kicserélését, amely az alkotmányos közélet egységesülését jelentette. Ez ugyanis nemcsak az ellenállás eszméit teszi politikai egységgé, hanem a közjogi-politikai reformok megyei bevezetését is egyengeti.

Ezek a reformok a közigazgatás egységesülése, a közigazgatási és ítélő hatalom elválasztása felé mutatnak, a büntetési eszközök civilizálása tekintetében még precedenst is teremtenek. Pest vármegye ugyanis korlátozza szolgabírái testi fenyítési jogát, és a fenyítési jogot bíróság elé utalja. A nemzeti közbeszéd már nem marad meg a bűntügyek szokásos nemesi kommentálásánál, hogy tudniillik minden büntett a paraszt állati természetével magyarázható. Eötvös

A falu jegyzőjében szinte monografikus társadalomrajzot ad a szegénybűnözésről. Szemere a botbüntetés elleni tiltakozás ürügyén olyan jogi monográfiát ír, amelyben a nyomor, a bűnözés kriminológiai okfejtését adja, és a fenyítő jogszolgáltatás humanizálását javasolja. Ekkor íródik számos halálbüntetés elleni röpirat is, amelyet aztán a Halálbüntetést Ellenzők Ligája 1900-ban az Alkotmánybírósághoz beadott indítványában a tradicionális magyar jogi kultúra részének tekint, és ez alapján is javasolja a halálbüntetés eltörlését.

A rendi reformerség jobbágyvédő szándéka és a részleges reformok megmutatták a közjogi-alkotmányjogi változások irányát: a jobbágyokat is védeni kell „az alkotmány pajzsával”. A felvilágosodás gondolatai kisugároznak a még csak mozaikszerűen jelentkező dolgokban: a vallási türelmi rendeletekből a *tolerancia* és *lelkiismereti szabadság*, a Ratio Educationisból csakúgy, mint az okszerű gazdálkodás, valamint a kereskedelem ajánlásából maga a *ratio*, a testi és becsstelenítő büntetések megszüntetése pedig az *emberi méltóság* tiszteletben tartását javasolta. Az Országgyűlés kiküldött bizottságainak megbízása pedig a *jogrend biztonságának* óhaját juttatta kifejezésre. Azt lehetett várni, hogy a felvilágosodás eszméinek ilyen sporadikus tünetkezése egyszer csak mégis összszegződik egy koherens gondolati rendszerben. Legalábbis a jogi gondolkodás szintjén. Ez pedig beteljesedett a centralisták kitartó, szívós munkásságában. Ők voltak véleményem szerint a felvilágosodás magyar liberálisai.

Ők maguk nem használták ezt a minősítést, de tartalmilag nem önkényes ez a minősítés. Eszmei azonosságuk azonban kétségtelen. Abban az értelemben ugyanis, amilyen mértékben azonosultak a polgári átalakulás jogi-közjogi eszméivel. Itt utalok arra, hogy a liberális minősítés teljesen lokális eredetű spanyol szülemény. Az ő 1812-es alkotmányuk teljesen francia mintára készült, majd amikor 1814-ben bekövetkezett a Bourbon-restauráció, a régi alkotmányt védőket gúnyosan nevezik liberálisoknak. Ekkor még a 19. század nagy szellemi áramlata nem volt egységes úgy, mint az előzményei: a reformáció, a felvilágo-

sodás, a humanizmus vagy a reneszánsz. 1819-et követően aztán a restauráció-ellenes franciák is kezdik magukat liberálisnak nevezni. 1820-tól és 1830-tól német jogászprofesszorok egyértelműen liberálisnak mondják magukat. Annál is inkább, mert a liberalizmusnak az „összes államtudományokra” vonatkozó tanait összefogottan és jogtanilag ők fejtik ki a nagyhatású *Staatslexikon*ban (Rottek–Welcker).

A liberalizmus a felvilágosodás századában gyökerezik, és előzményeiben visszanyúlik a humanizmus képzeteihez. A folyamatnak vannak állomásai és határkövei. Olyanok, mint az angol „dicsőséges” forradalom, az amerikai függetlenségi nyilatkozat, a francia forradalom nyilatkozata az ember és polgár jogairól. Ezek társadalmi-politikai események is voltak, de egyúttal eszmi irányjelzők is. Spirituális szinten a szellemi impulzusok egész kötegéről is beszélhetünk. Ilyen például az angol empirikus filozófia, a ráció diadalát hirdető természettudományok, Montesquieu és Rousseau állam- és társadalomelméletei. Ezek eszmeileg mind egybevágnak.

Ez az eszmerendszer az egyén (és egyéniség) abszolút szabadságát és önállóságát hirdette, mégpedig társadalmi, állami és vallási tekintetben egyaránt. A rendszer alapja a korlátlannak gondolt gondolatszabadság. Az erkölcsi törvényt ennek megfelelően nem a tételes vallásból és nem is a természettörvényből vezette le, hanem az észből, a rációból. Így aztán szemben áll minden tekintéllyel, és kritikus minden hagyományos intézménnyel szemben. Az egyén szabadságából a személyes szabadságjogok egész rendszere vezethető le. A rendi kötöttségekkel és a jobbagysággal következetes szembenállásából praktikusán következett a foglalkozás szabadsága, a vagyon és tőke szabad felhasználása: Adam Smith teóriájából következett a „laissez faire, laissez passer” szabadversenyes szelleme. Az egyéni mellett a kollektív szabadságjogok megalapozzák az egyesülési szabadságot, az iskoláztatás és művelődés szabadságát, valamint az államtól elválasztott vallási testületekben való szabad egyesülést.

Ezen szabadságok alapja a politikai szabadság, amelynek viszont a népszuverenitás a fundamentuma. Ennek a politikai szabadságnak jól átgondolt tartópillérei a népképviselői parlament, a miniszteri felelősség, az elmozdíthatatlan bírák és az esküdtszék. A sajtószabadság pedig a nyilvánosság révén garantálja a rendszer működését.

3. A humanista nyugati irodalom hatásait az irodalomtörténet és művelődéstörténet részletesen bemutatta: Heine, Lamartine, Victor Hugo hatását. Azt is tudjuk, hogy széles olvasóközönsége volt Vörösmarty Tudományos Gyűjteményének, Bajza és Toldi Athenaeumának, a kor akkori klasszikusairól nem is beszélve. Számomra azonban fontosabb az irodalmi-hangulati-humanista liberalizmus eszméinek empirikus-tapasztalati alapon történő kifejtése. A kor bevett szokása a „napnyugati utazás”. Széchenyié például, amely egy sor vállalkozásra inspirál. Kevésbé ismert azonban jogi szempontból Bölöni Farkas székely jurátus amerikai útinaplója. Érdekessége ennek, hogy Tocqueville-lel együtt látogatja meg az államokat, és nála nagyobb részletességgel írja le az auburni fogház rendszerét. Nagy részletességgel mutatja ki a francia forradalom vezéreszméinek amerikai forrásait. Lefordítja a Függetlenségi Nyilatkozatot és több amerikai állam alkotmányát, nagy hangsúllyal és figyelemmel, hogy a hatósági eljárások kapcsán azonnal hivatkozni lehessen az alkotmány rendelkezéseire. Megjegyzésre érdemesnek tartom azt a tényt, hogy Bölöni munkája 1834-ben jelenik meg, Tocqueville ma már klasszikusnak számító munkája 1835–1840-ben, ennek teljes fordítását azonban 1843-ben kiadták. Az eszmék „nyilvántartása” tehát aktuálisan része a jogászai működésnek. Miközben Farkas Gábor a mű teljes fordítását megjelentette, 1988–89-ben mindössze szemelvények újrafordítása történt meg nálunk. Pedig azóta Tocqueville az eszmetörténetben a politikai szociológia ősforrásának számít.

A csúfondárosan doktrínéreknek nevezett nemzedék tagjai közül csak emlékeztetőül iktatom be báró Eötvös József, Szalay László, Csengery Antal, báró Kemény Zsigmond, Lukács Móric, Trefort Ágoston és Pulszky Ferenc nevét. Közülük többen tagjai voltak annak az országgyűlési bizottságnak, amelynek Deák vezetésével feladata volt az új büntetőtörvény kidolgozása. A külföldi példák és hatások tudatos vállalására legnagyobb eréllyel báró Kemény Zsigmond mutatott rá, amikor kijelentette: „eleitől fogva kölcsönző nép voltunk törvényeinket illetőleg”. Sokáig elidőzve a 43-as javaslat eszmei előzményeinél, most már rátérhetek a javaslat jogi, büntetőjogi tartalmának a vizsgálatára.

4. Az 1840. évi V. törvény „a büntető és javító rendszer” kidolgozására országos választmány kiküldéséről gondoskodik. A bizottság a tételes jog terepét elhagyva elvi-eszmei alapon indul munkába. Erdemes idéznünk Deák egyik követjelentéséből: „Büntető törvényeink nagy részében a hajdankornak elavult maradványai, melyeket azóta már sokféleképpen változtatott a gyakorlat úgy, hogy jelenleg sem a bűnnek mértékére, sem a büntetésnek nemére és nagyságára nézve biztos alapot nem nyújtanak, sőt több esetekben a bírónak személye szerint ugyanazon vétkekért, ugyanazon körülmények között a büntetések felette különbözőek és önkényesek, börtöneink pedig sok helyütt olyan állapotban vannak, hogy azoktól az emberiség legszeledebb érzete méltán visszaborzad. A büntetéscélját veszi a közállományra nézve, midőn vétkest sújtva bosszul, de nem javít, s ahol a börtön egyedül szenvedésnek helye, de az erkölcs jobbulására figyelem nincsen, ott sem a büntetések szigorúsága, sem annak a vétkest bizonyosan sújtó gyorsasága nem elég a büntettek kevesbítésére, mert félelem jobb erkölcsök nélkül nem nyújt kezességet a közállománynak arról, hogy törvényei tiszteletben tartatnak. Nálunk pedig fájdalommal kell megvallanunk, a tömlöceink eddig még nem javító helyek, hanem nagy részben a vétek iskolái valának, s gyakran kit az indulás

könnyelműség vétekbe kever, de keble fogékony volt még a jóra, s az erkölcs útján csak megbotlott, de szíve romlott nem vala, mint vétkét bánó bűnös került börtönbe, s mint kitanult gonosztevő hagyta el azt. Nekünk, kik e részben leginkább hátra vagyunk, az elismert hibáknak javítását, a számos hiányok pótlását ismét utóbbra halaszthatva vétek volna hazánk és az emberiség ellen” (idézi Irk Albert: *A magyar anyagi büntetőjog* 1928, 40).

A bizottság előtt volt szöveges minta, amikor munkálkodni kezdett, és a szükséges törvényi, valamint elvi információk tekintetében Szalay László hatalmas gyűjtőmunkát végzett. Rendelkezésre állt az 1813-as bajor és az 1840-es badeni törvény. Ezek Feuerbach és Mittelmayer alkotásai voltak, de bevallott inspirálójuk Baccaria 1764-es klasszikusnak számító munkája volt a büntet-tekről és ezek büntetéséről. A bizottság egyébként mindkettejük véleményét kikéri az alkotásáról, és mindketten a legnagyobb elismeréssel szólnak róla. Érdekes megjegyezni, hogy a francia közjogi-alkotmányjogi alapokkal egybeeső jogfelfogás ellenére, a büntetőjogi minta nem az 1810-es Code Pénale, hanem a német eredetű. A magyarázatot abban látom, hogy a montesquieu-i felfogás szerint a hatalmi ágak megosztásánál a bírói mérlegelés mellőzendő. Ezt a franciák olyan komolyan vették, hogy Rousseau még a jurisprudence kifejezés használatát is megtiltotta volna. Ezért aztán a bírói hatalom függetlenségét és törvénynek való alárendeltségét a magyar bizottság nem úgy értelmezte, hogy megvonta volna a bírói törvényértelmezés mérlegelési jogát. Míg tehát a Code Civil ősmintája lett a kontinens polgári törvénykönyveinek, a büntető törvénykönyvről ez nem mondható el.

5. Miben is jeleskedett az 1843-as javaslat? Miben és mennyiben határozta meg a „korszellem” alapvető rendelkezéseit? A korszellemmel való érintkezéseit jól nyomon követhetjük Szalay László publicista dolgozataiban. Ezért ezekre nem térek ki. Inkább arról szólok, hogy

mik azok a jellemzők, amelyek a büntetőjog későbbi alakulása szempontjából lényegesekek.

- a) Klauszál és Deák is több ízben rámutatott arra, hogy a büntetőjog „jellemét” az adott államforma és kormányforma határozza meg. Ennek a közjogi-alkotmányjogi függőségnek legfontosabb büntetőjogi következménye az egyén szabadságát garantáló, úgynevezett garanciális szabályok intézményülése. A büntetőjog alapfogalma így tehát az egyén szabadsága. Ezek a garanciális szabályok olyan korlátok, amelyeken későbbi törvények sem változtathatnak. Ezek a modern büntetőjog történetében tehát szintén konstans elemeknek tekinthetők. Az ember életébe való büntető állami intervenció tilalmai szolgáltatnak alapot a 20. század során az alkotmányos büntetőjog fogalmának a kialakításához. A büntetőjogi normák világába tehát csak alkotmányjogilag megalapozott formában lehet beavatkozni. Ez a tétel a törvényhozásokra is érvényes. Az egyén jogainak, illetve szabadságának védelmében tehát a büntetőjog alkotmányfüggősége révén valósul meg a „kötött törvényhozói kéz” gyakorlata.
- b) A javaslat mindjárt az elején kimondja: bármely cselekvés vagy mulasztás csak annyiban tekinthetik büntettnek és vonathatik büntetés alá, amennyiben az ellen büntetést rendel el a jelen törvény. A büntetőjog-tudomány mind a mai napig pusztán dogmatikai tételként kezeli ezt a rendelkezést. Ez önmagában helyes mindaddig, amíg a bűncselekmény fogalmára nézve azt a következtetést vonja le, hogy a bűncselekmény jogellenes magatartás. A jogtétel alkotmányjogi alapjainak elhanyagolása azonban alapvető elméleti és kriminálpolitikai hibákhoz vezet. Így például: egyesek szerint a büntetőjognak az a meghatározása, amely

szerint ez a büntető tárgyú jogszabályok együttese, alapvetően hibás, mert a jogból kizárja az úgynevezett bírói jogot. Ennek az álláspontnak az a következménye, hogy a törvényileg szabályozott jogforrások rendszerét revideálja. De revideálja az Alkotmánybíróság által alkalmazott alkotmányos büntetőjog fogalmát is, mondván, hogy az csak a büntetőtörvényre szűkíthető, de a normatív erejű bírói jogra nem vonatkozik. Ez persze illogikus magyarázat, hiszen a büntetőjog fogalmába a jogként definiált bírói jog is jogi rangot nyer. Ha ez másként volna, az Alkotmánybíróságnak nem volna joga a bírói jog vizsgálatára. Ez viszont olyan tétel lenne, amely nyilvánvalóan ellenkezik a hatályos jogi szabályozással, és így félrevezető. A jelzett eszmefuttatás végül is oda konkludál, hogy nem helyes az AB által használt alkotmányos büntetőjog-fogalom, hanem e helyett a jogállami büntetőjog terminust használjuk. Ennek egyébként semmi akadálya, hiszen egyrészt a jogállam maga is alkotmányosan definiált, másrészt éppenséggel a jogállami tartalomnál az alkotmányos meghatározottság pontosan definiálható, normatív szempontból követhető, és nem függ a jogállamiság változékony és mind a mai napig nem körvonalazott definíciójától. Arról most nem is beszélek, hogy az AB a jogi normativitást definiáló utolsó határozata véglegesen eldöntötte a bírói jog kérdését. A dacos elméleti ellenkezés tehát okafogyottá vált. Nincs tehát ennek az elméletnek gyakorlatot vagy a büntetőpolitikát befolyásolni képes hatása.

A büntetőjogot tehát csak a parlament alkothat, és ezt csak alkotmányos alapon teheti. Ennek az elvnek a kimondása a francia deklarációra vezethető vissza. Ennek jogi meggyökereztetése a magyar jogban és következetes keresztülvitele a javaslat érdeme. Ideiktatom az „ősminta” rendelkezéseit.

„Tizenhatodik cikk: Az olyan társadalomnak, amelyben a jogokat nem biztosították intézményesen és a hatalmi ágakat nem választották szét, nincs alkotmánya.

Ötödik cikk: A törvény csak a társadalom szempontjából káros cselekményeket tilthatja.

Hatodik cikk: A törvény akár védelmez, akár büntet, mindenkinek egyenlő mértékkel mérjen.

Hetedik cikk: Senkit sem lehet vád alá helyezni, letartóztatni és fogságban tartani, csak a törvényben meghatározott esetekben és az ott előírt formák között.

Nyolcadik cikk: A törvény csak feltétlenül és nyilvánvalóan szükséges büntetéseket állapíthat meg. Senki sem kaphat más büntetést, mint amelyet a bűncselekmények előtt alkotott, kihirdetett és jogszerűen alkalmazott törvény előír.

Kilencedik cikk: Mindenkit ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg bűnösségét meg nem állapították. Ezért ha letartóztatása elkerülhetetlen, minden korlátozó intézkedés, amely őrizetben tartásának biztosításához nem szükséges, törvényileg tiltott.”

A javaslat fogalmazza meg tehát a nullum crimen, nulla poena alkotmányos elvét. A büntetőjognak erről az alkotmányos kötöttségéről mondja Fayer László: „Jogforrást egyedül a törvény képez. Semmi más tényező nem nyilváníthat egy cselekményt büntetvé vagy vétséggé, mint maga a törvény. Ez a legnagyobb személyes szabadsági biztosítéka az alkotmányos állam polgárainak” (*A magyar büntetőtörvény kézikönyve* I. köt., 131). Az alkotmány által létesített személyes szabadságon a törvényen kívül semmi sem változtathat: sem bíróság, sem szokás, sem tudomány.

- c) A büntetőjogi felelősségről való újszerű gondolkodást a javaslat nemcsak abban a tekintetben testesíti meg, hogy a büntetné nyilvánítást és büntetéssel sújtást a törvényre bízza, amely alkotmányos államban a polgári szabadság biztosítója, hanem egyéb módon is. Nevezetesen úgy, hogy kimondja: nincs büntetett és nincs büntetés bűnösség nélkül. Az államok büntető hatalmukat és büntetési jogukat eddig is az erkölcsre hivatkozással indokolták. A javaslat ezt büntetőjogi tétel formájában teszi meg: *nullum crimen, nulla poena sine culpa*. A rendelkezést ide iktatom: „37. § A büntető törvényeknek oly megszegése, mely a megszegőnek sem szándékosság, sem vétkes vigyázatlanság tekintetéből be nem számítható, büntetés alá nem vonatik.”

Jogász számára lelki gyönyörűséget jelentenek az egyszerű, világos elmével megfogalmazott szabályok. Álljon itt példának a gondatlanság definíciója: „Ha valamely cselekvésből vagy valamely kötelesség elmulasztásából jogsértés származik, melyet a cselekvő vagy mulasztó éppen nem szándéklott, de köztapasztalásnál vagy különös tárgyismeretnél fogva előreláthatott s kikerülhetett volna, a miatt a törvényszabta esetekben vétkes vigyázatlanság tekintetéből fog büntettetni.”

Itt csak utalok arra, hogy a javaslat beszámításról, a bűnösség tekintetéből történő beszámításról rendelkezik. Nincs szó beszámítási képességről és a bűnösség „tekintetéből” történő fogalmazása arra utal, hogy a bűnösséget a bíróság értéktételeként állapítja meg, és nem az elkövető tudattartalmából vezeti le.

- d) A javaslat a büntetés kimérésének szabályait részletesen megállapítja, és nem beszél másról (speciális vagy generális prevencióról), mint beszámítást súlyosbító vagy enyhítő körülményekről. Ezeket a rendelkezéseket is nagy örömmel idézem, az arányos büntetés szabályának törvényi definíciójaként. Íme:

„82. § A beszámítás annál súlyosabb:

Minél több gonoszság látszik ki a törvénszegőnek cselekvéséből.

Minél alacsonyabbak voltak indító okai.

Minél több akadályt kellett legyőznie, hogy tettét elkövetesse.

Minél több készületeket tett, s minél gondosabban kereste arra az alkalmat.

Minél több álnoksággal vagy vakmerőséggel követte el a törvénszegést.

Minél szorosabb és szentebb kötelességet sértett.

Minél közelebbi viszonyban állott a megsértettel.

Minél erősebb és hatalmasabb volt az elkövető.

Minél inkább megcsalta törvénszegése által mások bizalmát.

Minél inkább belátta volna miveltségénél fogva tettének rosszaságát.

Minél nagyobb a törvénszegőnek bűnbéli megrögzöttsége.

Minél nagyobb az okozott kár.

Minél veszélyesebb volt a törvénszegés az egyesekre és a közbátorságra nézve.

Minél inkább olyan volt a tett, hogy azt elhárítani vagy ki nyomozni nehéz.

Minél nagyobb volt az elkövetés alatti és utáni kegyetlenség.

Minél botránkoztatóbb volt a törvénszegés.

Enyhíti ellenben a beszámítást:

Ha a törvénszegő más által csábított el.

Ha a sértett fél által ingereltetett.

Ha a törvénszegés olyan által parancsoltatott, kinek engedel-
mességgel tartozott.

Ha midőn tőle függött, kisebb haszonnal is megelégedett.

Ha bűntársait nagyobb elkövetéstől visszatartani igyekezett.

Ha mielőtt bűne felfedeztetett, azt maga önként jelenti.

Ha az okozott kárt, mielőtt a büntető eljárás megindítatott, tel-
jesen megtéríti.”

Figyelemre méltónak tartom, hogy a rideg „osztó” igazságszolgáltatás mellett megjelenik a helyreállító igazság, a tevékeny bűnbánat, önkéntes kárel-
hárítás és kártérítés révén.

- e) A magyar kodifikáció története igen figyelemre méltó. Az 1843-
as javaslat előzményének tekinthetjük bizonyos fokig az 1792-es
kódextervezetet. Az elutasítás indokai egyértelműek: a kancel-
lária veszélyesnek tartotta a felvilágosodás eszméinek befolyá-
sát. Eljárását azért tartjuk demonstratívnak, mert a tervezet
rendelkezéseinek bírálatát úgy oldja meg, hogy azonnal mellé
teszi Filangieri munkásságának egy-egy idézetét, és ez elégsé-
ges ok az elutasításra. Munkássága tiltott könyv az országban.
Az elvi indoklás szerint a hagyományos magyar tiltótörvényeket
radikálisan elutasítja, továbbá a demokratikus elveket követve
„a társadalma eggyé kívánja gyúrni”. Leglényegesebb indoka
azonban az, hogy a törvénykönyv politikai részét elszakítja az
alkotmányi törvényektől. Úgy látszik, hogy tételeim, miszerint

f) Miközben közállapotainkat és közjogunkat a rendiség uralta, a javaslat egyértelműen a jogegyenlőség és törvény előtti egyenlőség elvei szerint fogalmazza meg szabályait. Ebben nemcsak az a figyelemre méltó, hogy a jobbágyságot a büntetőjogi felelősség tekintetében mintegy beveszi az alkotmány sáncaiba, és ezzel védi szabadságukat, hanem az is, hogy az uralkodó osztálynak megszűnik a büntetőjogi privilégiuma. Amit a forradalom törvényei 1848-ban kimondanak, azt a javaslat megelőlegezi, és büntetőjogilag tételezi. Az eszme jogi tétellé lőn.

g) Közismert tény és a jogászai közvélemény körében igen vitatott, hogy a javaslat büntetési rendszeréből kimaradt a halálbüntetés. Ez idő tájt a halálbüntetés a büntetési rendszerek sarkköve volt. Poena ordinaria. Alkalmazását Mária Terézia és II. József több rendeletben betiltotta. József persze kíméletlen autokrata volt, és nem Sonnenfels tanítványa, aki egyébként Beccaria tanait a magyar jogászság felé közvetítette. Börtönnel és hajóvontatással helyettesítette a halálbüntetést. Ennek kegyetlenségét az is mutatja, hogy egy félév alatt 46 elítéltből csak 26 maradt életben. A tömlőben pedig kenyéren és vízen éltek, és rendszeresen ismétlődnie kellett a botbüntetésnek. Császári engedéllyel

egyébként az erdélyi parasztlázadás vezetőit – Horeát, Closát és Crisant – halálra ítélték. Ilyen előzmények után az 1792-es tervezet csak hat bűncselekményre írja elő a halálbüntetést. A bizottmánynak idevágó indoklása szerint a „bosszú semmi esetre sem lehet a büntetés tárgya, a törvények szentségéhez egyáltalán nem illenék; különösen a bíró emlékezzék meg arról, hogy teljes tökéletességet az emberektől követelni nem lehet, s hogy a vádlott is polgártársa és embertársa” (idézi Fayer László: *Anyaggyűjtemény* IV. köt., LXXVI).

- h) Az 1843-as javaslat elbukott ugyan, de koncepciója maradandó értékű volt. Maradandó, mert a 19. és 20. század jogásznezedekei számára is hivatkozási alapot jelentettek. Olyan büntetőjogi rendszert épített fel és képviselt, amelyet klasszikus büntetőjognak nevez az elmélet. Markáns stílusjegyei vannak: áttörhetetlen alapelvei, intézményei, amelyek az egyéni szabadság alkotmányosan védett garanciái. Ez teszi a felvilágosodás ihlette klasszikus büntetőjogot a polgári állam büntetéseinek Magna Chartájává. A mai európai büntetőjog modernizációs törekvései csak ezen az eszmei alapon nyugodhatnak. A mi kodifikációs munkálataink sem mellőzhetik ezt a konstans elemét a büntetőjogi kultúra hagyományainak.
- 6. A felvilágosodás, liberális humanizmus és polgári alkotmányosság alapján megalkotott klasszikus büntetőjogi modellnek végezetül össze kívánom foglalni azokat a büntetőjogivá vált eszméit, amelyek jogtétellé válva megtestesítik a kor kultúrájához tartozást. A legjobb az lesz, ha Beccaria munkájának azokat a tételeit ismétlem meg, amelyek mind a mai napig leginkább reprezentálják a klasszikusnak nevezett koncepciót.

Cesare Beccaria tagja volt a milánói Öklök Akadémiájának. Ennek tagjai Itália társadalmának modernizálása érdekében teljes körű társadalmi-forradalmi reformokon gondolkoztak. Beccaria azt a megbízást kapta, hogy tárja fel a börtönrendszer visszásságait és barbárságát. A megbízásban szerepelt az a tanács is, hogy olvassa és tanulmányozza a francia és angol szerzőket: Hume-ot, Locke-ot, Helvetiust, Voltaire-t, Rousseau-t, Montesquieu-t. Munkája 1764-ben jelent meg *Dei delitti et de poene* címmel. Valójában azonban az igazságszolgáltatási rendszer egészéről szól, és nem csak a börtönügyről. A könyv több fordításban jelent meg magyarul. A mű a jog uralmáról szól.

Sommás összefoglalásban Beccaria a következő alapelveket javasolta bevezetni a büntető igazságszolgáltatásban:

- A törvényeket arra kell használni, hogy általuk tartsák fenn a társadalmi szerződést. „A törvények azok a feltételek, amelyekkel független és magányos emberek a társadalomban egyesülnek megünván azt, hogy az örök háborúskodás állapotában éljenek, és hogy olyan szabadságot élvezzenek, amelyet feleslegessé tesz megőrzésének bizonytalansága. Ők feláldozzák ennek egy részét, hogy biztonsággal és nyugalommal élvezhessék a maradékot.”
- Csak a törvényhozók alkothatnak törvényeket. „Csak a törvények mondhatnak ki büntetést a bűnökért, s ez a hatalom csakis a törvényhozót illeti meg, aki egy társadalmi szerződéssel egyesített társadalmat képvisel.”
- A bírák csak a törvénnyel összhangban szabhatnak ki büntetést. „Semelyik bíró (aki a társadalom tagja) nem szabhat ki igazságosan olyan büntetést ugyanazon társadalom egy másik tagjára, amit nem törvények írnak elő.”

- A büntetésnek az öröm/fájdalom elvén kell alapulnia. „A gyönyörűség és a fájdalom az érző lények mozgatói. Ha ugyanazon büntetés jár két bűnért, amely különböző mértékben sérti a társadalmat, az emberek nem látják nagyobb akadályát annak, hogy a nagyobb bűnt kövessék el, ha azzal nagyobb előnyhöz jutnak.”
- A büntetésnek a tettől, a cselekménytől és nem az elkövetőtől kell függenie. „A bűnök egyedüli helyes mérője a nemzetnek okozott kár, ezért tévednek azok, akik a bűnök igazi mértékének elkövetőjük szándékát tekintik.”
- A büntetést a bűncselekménynek kell megszabnia. „Ha a geometria alkalmazható lenne az emberi cselekedetek végtelen és homályos kombinációira, kellene legyen a büntetésnek egy megfelelő skálája, amely a legsúlyosabbról a legenyhébbig ereszkedne alá.” A büntetésnek arányosnak kell lennie a bűnnel.
- A büntetésnek azonnalinak és hatékonynak kell lennie. „Minél gyorsabb a büntetés és minél közelebb esik az elkövetett bűnhöz, annál igazságosabb és annál hasznosabb. [...] A büntetések gyorsasága annál hasznosabb, minél kisebb az időbeli távolság a büntetés és gaztett között. Annál erősebb az emberi lélekben ennek a két eszmének az összekapcsolása: bűn és büntetés.”
- Minden embert egyenlőnek kell kezelni. „A büntetések ugyanazok kell legyenek az első és utolsó állampolgárra.”
- A halálbüntetést el kell törölni. „A halálbüntetés tehát nem jog, se nem hasznos, se nem szükséges. A halálbüntetés olyan benyomást gyakorol, amely erejével nem helyettesítheti a gyors feledést, mely természetes az embernél a legfontosabb dolgokban.”

- A vallomás kicsikarására alkalmazott kínzást el kell törölni. „Mindent összezavarunk, ha azt várjuk el, hogy a fájdalom legyen az igazság olvasztótégelye, mintha annak kritériuma egy szerencsétlen izmaiban és idegeiben lakozna. Ez a biztos módszer az erős gonosz felmentésére és a gyenge ártatlan elítélésére.”
 - Jobb a bűnöket megelőzni, mint büntetni. Ennek érdekében „tegyétek, hogy a törvények világosak, egyszerűek legyenek és hogy a nemzet egész ereje annak védelmére összpontosuljon, s egyetlen része se használtassék annak megsemmisítésére. Tegyétek, hogy a törvények ne annyira az emberek osztályait, mint inkább magukat az embereket szolgálják. Végül a legbiztosabb de legnehezebb eszköze a bűnök megelőzésének a nevelés tökéletesítése”.
7. A magyar büntetőjog történetében a Csemegi-kódexnek nagyobb az ismertsége és hatása, holott akkor lépett hatályba, amikor a klasszikus büntetőjogot kontinensszerte a pozitivista büntetőjog kísérte meg felváltani. Későn született gyermek tehát, bár bölcsőjét az akkor már részletesen kidolgozott büntetőjogi dogmatika minden csínja-bínja díszíti. A javaslat viszont koraszülött gyermek, amely jelzi a klasszikus büntetőjog hajnalhasadását. A polgári állam ígérete. Az is maradt: nem lett belőle törvény. Képletesen szólva: a javaslat olyan, min a chartres-i gótikus székesegyház építménye, a Csemegi-kódex pedig a túldíszített kölni dóm. Fedezzük fel az ősmintát a javaslatban, és ünnepeljük Deák mesterművét. Az ő műve az a hagyomány, amely az Európai Unióban a büntetőjogi rendszer modernizálásához az alap. Jó felfedezni a múltunkban azt, ami Európában ma aktuális.

Erdy János
Bodhradovszky József

Wenzel Gusztáv
Fábian Lajos
Nagy János

Arany János
Terintetes Nagygyűlés!

Minden felemelő szabályainak 32. §-a egy szót:
Minden újonnan választott tag, a külső kivétel
lével, osztályába tartozó dolgotat felolvasásával,
vagy személyes meg nem jelenhetős esetén behírdet-
sével, legfeljebb egy év alatt szót foglalt; különben meg-
választása megszűnik.

Tehetnek esetek, melyekben kivált vidéken la-
tok gátolhatatlan a határidőt megtartani: de hallga-
tag elvárni a szabály meg nem tartatását, amellyel
a következéskor szabályzatunkat erőltetve terintem
át szűréségre figyelemmel a T. Akadémia
Indoklásnyba hozatik tehát, hogy egyelőre a
határidőt a szófoglalás által meg nem
tartatásával kitöröltesse, az 1866

Jan. 20
Zullagi Mo's
Loyalty
Hollan Emig

13 Kemény László
Kontner László

9 789635 087808